

názory, ale ve svém celku je ke snům mnohem nedůvěřivější. Omezují jejich význam především na sny privilegovaných osob – králů, mučedníků – a velmi opatrně přistupuje k jejich možnému výkladu.

Poslední část je zasvěcena problému, který se objevil zejména v historiografii posledního století, tj. problému postavení politické historiografie. Le Goff sice vychází z konstatování odporu zakladatelů školy *Annales* (i jejich některých předchůdců) k politické historiografii, konstatuje však, že v průběhu let dochází k obrození jejího významu. Obrozená politická historiografie je ale jiná než původní. Zapůsobil tu její kontakt se sociálními vědami, a především s antropologií, takže v současné době se zabývá zejména problematikou moci a přistupuje k ní také novými metodami, takže její výsledky již nelze zahrnout pouze do oblasti povrchní a krátkodobé historie; prostupují celou strukturou částí historické skutečnosti. Přitom Le Goff zdůrazňuje myšlenku, že není možné vytrhávat politické dějiny z dějin vůbec – stejně jako jakoukoli jinou historickou disciplínu: Dějiny mohou smysluplně existovat jen jako celek.

Jacques le Goff je velkou postavou současné francouzské historiografie. Český byla v roce 1991 vydána jeho kniha *Kultura středověké Evropy* a je možná škoda, že se český čtenář zatím nemá možnost seznámit s jeho *Zrozením očištění* (*La naissance du Purgatoire*, 1981). Nicméně je opět z jiného hlediska záslužné vydání jeho *Středověké imaginace*. Na rozdíl od jiných knih znamená tento soubor textů pohled do kuchyně historie, který dovede klást provokativní otázky a načrtávat nové směry zkoumání. A to je mnohdy více než sebebrilantnější monografie.

IVANA HOLZBACHOVÁ

**Hartmut Zinser,
Der Markt der Religionen,
München: Wilhelm Fink Verlag
1997, 176 s.**

Ó světě jako globální vesnici přišel ekologové již dlouho. Poučenější mezi ekology se po neméně dlouhou dobu zmiňují raději

o světě jako globálním trhu. O světě jako globálním trhu náboženství nepíší ekologové, nýbrž religionisté: Nejnovější německý religionista a etnolog H. Zinser (1944) v práci *Trh náboženství*. Tento autor, který od 1990 působí jako profesor religionistiky na Institutu religionistiky Svobodné univerzity v Berlíně, má za sebou již poměrně rozsáhlou vědeckou produkci. Vedle otázek obecné religionistiky (byl editorem knih *Der Untergang von Religionen*, 1986, a *Religionswissenschaft. Eine Einführung*, 1988), vlastních terénních etnologicko-náboženských výzkumů (v letech 1986, 1987 a 1992 se podílel na výzkumech, věnovaných vztahu tradičních kmenových náboženství a christianizačních prvků v Indonésii) jsou trvalým polem jeho zájmu nová náboženská hnutí, New Age, okultismus, šamanismus a neošamanismus a vliv některých z těchto forem současné religiozity na evropské křesťanství (např. *Okkultismus in Ost und West*, 1993, nebo studie *Ist das New Age eine Religion* z r. 1992 či *Verlust des Subjekts? – Christentum und neuere religiöse Bewegungen* z r. 1994).

Kniha *Trh náboženství* je jakýmsi shrnutím a soustředěním dosavadních Zinserových hledisek, poznatků a koncepčních religionistických námětů. Promítají se do ní zejména jeho zkušenosti s novou religiozitou a s jejími komercionalizovanými podobami, které proměňují základní formy kontaktu a možností kontaktu dnešních obyvatel západních vysoce vyspělých technologicko-informačních společností s náboženstvími. Zprvu to zní jako žurnalistická fráze, nepřilíš nápaditá, avšak tím vtravější a nabádající k častému opakování: Náboženství se stala běžnou, pravidelnou součástí tržní nabídky, která se umí nejen poptávkou řídit, nýbrž si ji rovněž přizpůsobuje a vytváří. Každý z nás, kteří žijeme – byť proti své vůli – na globálním tržišti, procházíme denně mezi více či méně ozdobnými stánky, barvitými bazary, rychlými samoobsluhami a nepřehledně zásobenými supermarketu s náboženskou všehochutí na pultech. Je na naší vůli, čím, jak a kdy uspokojíme své vlastní náboženské chutě, možná až k náboženskému nechutenství.

Projedeme-li si knížku podrobněji, zjistíme, že tento naivní cíl nemá. Zinser sepokou-

ší o hlubší analýzu, která se týká především postavení náboženství jakožto sociokulturně vázaného konkrétního historického jevu v některých společenských kontextech, s nimiž se obvykle v religionistickém zpracování nesetkáváme, nebo jen zřídka. Mám na mysli zvláště kontext ekonomické směny, směnných vztahů a operací, jež se směnou souvisejí. Zinser uvádí tento kontext do souvislosti s modernisticky vymezenou náboženskou svobodou a s oddělením státu a církve, v kterých nachází prvotní a současně zásadní impuls pro vznik trhu náboženství.

Jedno ze základních práv, jak jsou formulována počínaje Francouzskou ústavou z roku 1789 a dodatkem k ústavě Spojených států amerických z téhož roku, je svoboda náboženství. Z hlediska vzniku trhu náboženství znamená výchozí předpoklad pro utváření konkurenčních vztahů mezi náboženstvími, které jsou navíc podporovány skutečností, že se náboženství stává soukromou záležitostí jednotlivce. Uskutečnění svobody náboženství se ale neobejde bez oddělení církve od státu, k němuž poprvé v evropských dějinách došlo rovněž ve Francii. Zatímco svoboda náboženství i svoboda od náboženství jsou pak právem každého jednotlivce, jenž je jím chráněn před zásahy ze strany státu, znamená oddělení státu a církve zabezpečení státní ochrany jednotlivce před zásahy církve. Rozrušení vazby mezi státem a církví přináší církvi, že stát nemůže nijak zasahovat do vnitřních záležitostí kultu a do náboženských představ, naopak ale znamená, že nelze odůvodňovat žádné nároky vůči státu a společnosti vlastní náboženskou vírou. Náboženské postoje víry platí pouze pro ty, kteří se pro ně v rámci své náboženské svobody rozhodnou.

Perspektiva trhu a vstupu náboženství do tržních vztahů však přináší ještě jiné prvky, které je zapotřebí na svobodě náboženství a odluky církve od státu zdůraznit. Tím, že náboženství vstoupila do volné soutěže sama mezi sebou i s jinými prvky duchovní kultury, otevřela se otázka jejich financování. Velké křesťanské církve popírají, že by se jejich tržní vztahy týkaly; tržní uplatnění náboženství je v protikladu k vlastním nárokům a ambicím těchto náboženství, podle nichž nelze kalkulovat s tržní hodnotou jejich nauk

(např. nelze tržně uplatňovat křesťanství jako terapii proti bolesti zubů). Avšak současně platí, že ani náboženství a církve nestojí mimo trh, protože jejich financování je tržně zprostředkováno. Velké církve nežijí z prodeje svých výkonů, ale nutné finanční prostředky získávají z poplatnických daní, tzn. na základě určitého systému přerozdělení zdrojů tržního původu.

Velké církve neprodávají své výkony a služby (např. na účast na bohoslužbě není uvaleno žádné vstupné, poplatky se neplatí za zpověď, za rozhrěšení, za křest ani za poslední pomazání, ap.), jsou však účastny na tržních mechanismech způsobem svého financování. Naproti tomu nejrůznější nová náboženství, náboženská seskupení a organizace, jednoduše a nepřesně řečeno dnešní náboženské „seky“ nejsou nijak financovány ze státních rozpočtů jednotlivých zemí, v nichž působí. Prostředky získávají přímým vstupem na trh a prodejem svých výkonů a služeb. Jejich reprezentanti, vrcholní kultovní činitelé, guruové, kněží, ad. si na rozdíl od činovníků velkých církví musí prostředky obstarávat v každodenním konkurenčním boji na trhu. Z tohoto důvodu je spojení trhu a náboženství očividnější u nových náboženských společenství. To však neznamená, že by velké církve byly tržními pořádky netknuty.

Stejně jako na jednotlivých novotvarech nové religiozity se též na nich projevuje vliv tržních pořádků mnoha rysy, u nichž je pozoruhodné, že bývají často přičítány působení jiných mechanismů nebo prostě bezradně konstatovány. Takovými jsou kupříkladu rozplynutí domnělé obecné závaznosti postojů víry, údajný strmý pokles religiozity, relativizace náboženských nároků a relativizující postoj k náboženství vůbec, proměna chápání církvi v jednu ze souřadných sociálních institucí, ap. „Náboženství“, „náboženská“, „religiozita“ jsou kategorie, které vždy náležejí do sociální roviny. Jakožto sociální kategorie nemohou být užívány individuálně, jako nevztahné pojmy, ale jejich užití je vždy vázáno na sociální vztahy. Universálním zprostředkovatelem těchto vztahů, tzn. prostředníkem mezi lidmi a objekty, ať již jde o věčné nebo duchovní zprostředkování, se stal trh. Neexistuje žádný důvod, proč by z tohoto zprostředkování

měla být náboženství vyňata. Tím, že náboženství se musí se svými nároky a se svou nabídkou zprostředkovat tržně, je samo sociálně a dějinně rozeznatelné jakožto náboženství nikoli přes svůj (potvrzovaně vylučný) vztah k „absolutnu“, k „pravdě“, ke „zjevení“ apod., nýbrž jako relativní, dějinné a společensky zprostředkovaná kategorie.

Zinser tak svoje analýzy trhu náboženství dovádí až k poměrně široce založenému pokusu o vymezení pojmu náboženství. Jím je jeho knížka uzavřena, avšak ještě předtím uvádí řadu zajímavých a polemických postřehů k celé řadě důležitých témat ohledně nové religiozity a tržní autoreprezentace náboženství. Upozorňuji v tomto ohledu zvláště na kapitoly IV („Moderní okultismus“), V („Esoterické mše a jiné náboženské trhy“), VI („Co je magie?“), VII („Organizované formy: Nová náboženská hnutí“) a VIII („Jsou skupiny organizovaných zaměstnanců sektami na náboženském trhu? K pojmu sekty“). Autor přitom nezapře svou etnologickou erudici a schopnost zobecňovat tvrdí data, jichž o fungování nových náboženských hnutí nashromáždil skutečně hezkou řádku. Pro naše poměry mohou mít sice nanejvýš ilustrativní význam, avšak vzhledem k univerzálnímu působení tržních mechanismů lze dříve či později očekávat analogickou situaci rovněž v České republice.

Zinserova kniha je vcelku zajímavá a pestré čtení, které nenudí, informuje a v teoretických pasážích dává i některé dobré podněty k dalšímu promýšlení. Její ohlas v Německu ještě neznám, ale domnívám se, že v našem prostředí by bez diskuse jistě nezapadla. Každopádně by mohla být impulsem pro některého z dorůstajících mladých religionistů začít zkoumat náboženství také z pohledu, který je v ní nastíněn.

BŘETISLAV HORYNA

Carl-Friedrich Geyer (ed.), Religionsphilosophie der Neuzeit. Klassische Texte aus Philosophie, Soziologie und Politischer Theorie,

Darmstadt: Wissenschaftliche
Buchgesellschaft 1999, 260 s.

Antologie k dějinám vědních oborů nejsou ničím novým a nevyhýbají se ani religionistickým, kulturně antropologickým nebo filosofickým tématům. K filosofii náboženství existuje podobných čítanek několik a jejich tradice sahá dokonce do 19. století. Klasickým příkladem a svým způsobem předobrazem současných antologií textů k filosofii náboženství může být *Filosofie náboženství (Religionsphilosophie)* vydaná německým religionistou Georgem Wobberminem roku 1922. Tato práce vyšla v edici *Prameny (Quellen)*, kterou tvořily spolu s ní též antologie k sociologii, teorii poznání, psychologii, filosofii přírody, pedagogice, etice, estetiky a filosofii dějin. Podíváme-li se na autory, kteří je sestavovali, zjistíme, že mnozí z nich se stali ve svém oboru pojmem: To platí kupříkladu o W. Sombartovi (sociologie), E. Cassirerovi (noetika), Th. Ziehenovi (psychologie), A. Liebertovi (etika) a dalších. Jen pro zajímavost: Svazek textů k estetice připravil a vydal pražský rodák a profesor estetiky na pražské Německé univerzitě Emil Utitz (*Ästhetik*, Berlin 1923).

Navzdory rozporuplným názorům na význam antologií jejich tradice stále pokračuje. Je jim zhusta vyčítána subjektivnost ve výběru textů, nízká reprezentativnost, tendence výběrem autorů zavádět čtenáře k určité perspektivě, omezený badatelský přínos, zprůměrování jednotlivých příspěvků. Přesto jsou stále čteny a stále vydávány. Důvody není nesnadné uhadnout: Podávají rychlou a relativně přehlednou informaci o stavu oboru, vyzvedávají podstatné věci běžnému čtenáři mnohdy nedostupné, pomáhají vytvořit si svým způsobem ucelený obrázek o daném problému v situaci, kdy jeho